

Methoden om discriminatie te verminderen en te voorkomen op school: wat werkt (niet)?

Gediscrimineerd worden is net als roken: het tast de gezondheid ernstig aan. Discriminatie voorkomen is daarom essentieel. Het past ook goed in het curriculum 'burgerschap'. Echter, welke aanpakken en methoden zijn hiervoor effectief?

Als onderzoekers van Kennisplatform Integratie & Samenleving doken wij de wetenschappelijke literatuur in. We kwamen tot de ontdekking dat wat je denkt dat werkt, lang niet altijd werkt en soms zelfs averechts werkt. Op basis van ruim vijfhonderd wetenschappelijke artikelen heeft KIS daarom een checklist ontwikkeld voor bestuurders van scholen. In deze checklist staat welke aanpakken je beter wel of beter niet kunt inzetten op PO- en VO-scholen. Ook heeft KIS tips voor docenten ontwikkeld.

Er zijn diverse manieren om discriminatie te verminderen binnen het onderwijs. Het zijn methoden die leraren zelf uitvoeren, die scholen inkopen of gratis door bijvoorbeeld antidiscriminatiebureaus of particuliere organisaties aangeboden worden. Voorbeelden van dit soort lessen die scholen inkopen of gratis afnemen zijn: gastlessen waarin iemand komt uitleggen wat discriminatie is, filmpakketten, theaterstukken, een spreker voor de klas die zelf te maken heeft gehad met discriminatie en/of een bezoek aan een museum. Maar hoe weet je als bestuurder of deze methoden ook effectief zijn en of je daarin moet investeren? Om die vraag te kunnen beantwoorden hebben we een checklist gemaakt waarmee je dit na kunt gaan. Daarnaast bieden we je tips om mee te kijken naar wat de docent zelf kan doen. Maar vooraf leggen we eerst uit wat discriminatie precies is en hoe het wordt veroorzaakt.

Ter introductie: de oorzaken van discriminatie

Discriminatie houdt in mensen nadelig behandelen (bijvoorbeeld uitsluiten, uitschelden, weigeren etc.), omdat zij behoren, of gerekend worden tot een bepaalde groepering. Bijvoorbeeld mensen met een migratie- of vluchtelingenachtergrond, moslims, homo- en biseksuelen of transgender personen. Wanneer je sterke vooroordelen hebt en sterke stereotiepe beelden, is de kans groter dat je discrimineert. Met vooroordelen worden gevoelens bedoeld over iemand omdat hij of zij wordt gezien als lid van een bepaalde groep. Stereotypen daarentegen gaan niet over gevoelens maar zijn generalisaties over bepaalde groepen mensen en zijn cognitiever van aard. Bijvoorbeeld: 'alle Amsterdammers rijden op bakfietsen', is een stereotype. Maar een hekel hebben aan iemand omdat hij of zij een Amsterdammer is, is een vooroordeel.

Vooroordelen en stereotypen gaan meestal hand in hand met en vergroten de kans op discriminatie. Vooroordelen maar ook stereotiepe beelden, zijn deels onbewust. Of beter gezegd: zij treden deels automatisch op. Dat betekent dat ze actief worden in je brein zonder dat je daarbij stil staat. Als je bijvoorbeeld het woord 'chirurg' of het woord 'directeur' hoort, denk je misschien automatisch en onbewust in eerste instantie aan een man, terwijl als je er bewust over nadenkt je wel weet dat dit ook vrouwen kunnen zijn.

Onbewuste (impliciete) vooroordelen en stereotypen heeft vrijwel iedereen en beïnvloeden sterk ons gedrag. Maar ook iemand met weinig (bewuste of onbewuste) vooroordelen en stereotypen kan discrimineren. Wanneer iemand namelijk denkt dat het 'normaal' is om een bepaalde groep te discrimineren ('dat doet toch iedereen?'), dan is de kans groot dat deze persoon gaat discrimineren. Hoe je denkt dat anderen denken, of wat je denkt dat 'normaal' gedrag is, noemen we de 'sociale norm'. Die sociale norm heeft veel invloed op het gedrag van mensen. Als bijvoorbeeld in een klas het gebruikelijk is om grappen te maken over mensen met een donkere huidskleur, af te geven op moslims of om 'homo' als scheldwoord te gebruiken, dan is de kans groot dat hier ook leerlingen aan mee gaan doen die zelf geen sterke vooroordelen of stereotypen hebben ten aanzien van die groepen. Maar zij doen mee 'omdat de rest het ook doet'.

Checklist voor het inhuren/afnemen van methoden en lespakketten

Het is niet aan te raden om methoden te gebruiken die inzetten op:

Bewustwording van eigen onbewuste vooroordelen en stereotypen:

Een bekende werkwijze is om leerlingen proberen bewust te maken van hun eigen stereotypen en vooroordelen. Onderzoek onder volwassenen laat zien dat confrontatie met de eigen vooroordelen en stereotypen er onder sommige condities toe kan leiden dat zij bewustwording ervaren. En daarna beter hun best gaan doen om hun vooroordelen onder controle te krijgen. Niet iedereen kan dit altijd even goed. Belangrijker: deze aanpak waarbij zelfcontrole is vereist, werkt bij kinderen en pubers waarschijnlijk niet. Het lijkt erop dat hun hersenen nog niet goed in staat zijn om zelfcontrole uit te oefenen. Het onderdrukken van impulsen is voor kinderen en pubers nog erg lastig. Kinderen en pubers kunnen dus wel bewust worden gemaakt van het gegeven dat ook zij onbewuste vooroordelen hebben, maar ze kunnen daar vervolgens niets mee. Dit type methoden zijn dus zowel voor het PO als VO niet raadzaam om in te zetten.

Stereotypen laten zien, benoemen of weerleggen:

In veel methoden wordt ingezet op het benoemen van stereotypen en deze vervolgens weerleggen. Echter, als je stereotiepe beelden benoemt ('alle moslims zijn...' of 'alle homo's doen...') leidt dit tot versterking van (onbewuste) stereotiepe beelden, óók als je daarbij uitlegt dat deze stereotypen niet kloppen. Want als er een stereotype wordt

genoemd, wordt deze automatisch actief in je brein. Als je vervolgens vertelt dat je zo niet moet denken, dan lukt dat vaak niet goed ('denk niet aan een roze olifant').

Discussie:

Dit kan juist averechts werken, omdat in een discussie of debat gevraagd wordt naar scherpe meningen. Er kunnen dan ook allerlei negatieve meningen over minderheids-groepen zoals vluchtelingen, mensen met een donkere huidskleur, moslims, homo- en biseksuelen of transgender personen worden gedeeld. Als leerlingen horen dat hun medeleerlingen discriminatie goedkeuren of zichzelf discriminerend uitlaten, dan beïnvloedt dat de mening van die andere leerlingen (zie introductie: het effect van de 'sociale norm'). Leerlingen die eerder neutraal of positief waren over minderheidsgroepen kunnen door het horen van de negatieve uitspraken van een van hun medeleerlingen deze negatieve houding gaan overnemen (mensen discrimineren namelijk met name omdat ze denken dat anderen dat ook doen!). Een goed alternatief voor een discussie is een dialoog waarin het niet zo zeer gaat over meningen maar over persoonlijke ervaringen en leerlingen worden gestimuleerd op zichzelf in te leven in elkaar.

Het is raadzaam om methoden in te zetten die gebruik maken van een of meerdere van de volgende principes:

Inleving in 'de ander':

Wat goed kan werken zijn methoden die kinderen of jongeren leren om zich in te leven in iemand die 'anders' is dan zichzelf; bijvoorbeeld wat betreft afkomst, huidskleur, religie, seksuele voorkeur of genderidentiteit. Inleven in en empathie voor iemand over wie je mogelijk eerder vooroordelen had, vermindert deze vooroordelen. In verschillende methoden of aanpakken wordt er gebruik gemaakt van dit principe. Het gaat bijvoorbeeld om methoden met een gastspreker voor de klas die levendig het eigen ervaringsverhaal vertelt, om methoden waarin een theaterstuk of filmpjes worden getoond (bijvoorbeeld Stories that move van de Anne Frank Stichting) of een boek wordt gelezen waarin de hoofdpersoon bijvoorbeeld een vluchteling is, joods is, een transgender persoon is of op een andere manier 'anders' is. Aandachtspunt met dit type aanpakken is dat de leerlingen actief worden gestimuleerd om zich in te leven door hen vragen te stellen zoals: 'Hoe denk je dat de hoofdpersoon zich voelde?'. Aanpakken gericht op inleving en empathie kunnen al ingezet worden vanaf 4-jarige leeftijd maar moeten uiteraard wel goed aansluiten bij de ontwikkeling en belevingswereld van de leerlingen in de klas.

Het goede voorbeeld:

Een andere aanpak die kan werken al vanaf jonge leeftijd, zijn methoden waarin leerlingen een vriendschap zien tussen twee personen die van elkaar verschillen. Bijvoorbeeld een boek, film of theaterstuk over twee vrienden die een andere religie en andere achtergrond hebben maar samen veel lol maken. Het kan ook gaan om methoden met gastsprekers voor de klas. Een bekend voorbeeld is de methode van Said en

Lody; een joodse rabbijn en een jongerenwerker die moslim is en van Marokkaanse afkomst, die samen in de klas komen vertellen over goed met elkaar omgaan. Een andere bekende methode is Gelijk=Gelijk waarin drie jongeren, een moslim, een jood en een homo, samen voorlichting geven aan de klas. Al deze aanpakken hebben gemeenschappelijk dat ze het goede voorbeeld laten zien aan de klas en zo een 'sociale norm' bepalen; ook als je verschillend bent van elkaar, kun je goed met elkaar omgaan.

Denkbeeldig contact:

Kinderen krijgen foto's en plaatjes te zien van spelende kinderen (die van elkaar verschillen in bijvoorbeeld afkomst) en mogen vervolgens vertellen welke leuke activiteiten ze daarop zien. Aan hen wordt gevraagd om zich voor te stellen dat zij het kind zijn op het plaatje dat aan het spelen was met het kind van andere afkomst dan zichzelf. Vervolgens krijgen ze een aantal minuten de tijd om zich voor te stellen welke leuke activiteiten ze samen zouden doen en daarna worden ze uitgenodigd om daarover te vertellen. Verschillende studies laten zien dat dit vooroordelen op basis van afkomst kan verminderen. Dit kan ook werken met pubers. Dan gaat het uiteraard niet om zich voor te stellen om samen te spelen maar bijvoorbeeld zich voor te stellen iemand tegen te komen in de trein die 'anders' is en een leuk gesprek te hebben met elkaar. Let op: denkbeeldig contact werkt alleen als kinderen en jongeren nog niet een goed beeld hebben van de groep waarmee het denkbeeldig contact wordt gemaakt. Het is dus niet geschikt voor scholen die al divers zijn maar juist wel voor scholen waar leerlingen weinig anderen kennen met een andere achtergrond dan zichzelf.

Het is niet uit te sluiten dat er ook andere type aanpakken dan de bovenstaande, effectief zijn. Maar van de bovenstaande weten we in ieder geval dat wanneer deze onder de juiste condities worden uitgevoerd, ze kansrijk zijn om discriminatie, vooroordelen en stereotypen te verminderen.

Tips en info geven aan de docenten

Bij het doel discriminatie verminderen wordt lang niet een methode of aanpak van buiten ingekocht of ingehuurd. Veel gebeurt ook door de docent zelf. Als bestuurder is het daarom raadzaam om docenten de juiste informatie aan te reiken over wat wel en niet werkt op dit gebied, omdat dit in de meeste lerarenopleidingen of in de pabo-opleiding nog niet verankerd is. Basisschoolleerkrachten kunnen verwezen worden naar dit [artikel](#) op de site van KIS waar zij tips kunnen vinden. Voor docenten op een middelbare school is er dit [A4 met do's en don'ts](#) en speciaal voor maatschappijleerdocenten is er [dit artikel](#) en bijbehorend rapport.

Discriminatie verminderen klinkt complex en kan daarom misschien docenten afschrikken. Een tip is daarom om te laten zien en te benoemen dat het simpel is. Een paar voorbeelden:

1. Voor alle docenten is vrijwel altijd de tip om, wanneer leerlingen met verschillende achtergronden bij elkaar in de klas zitten, actief de samenwerking tussen hen te stimuleren. Want kinderen en jongeren hebben de neiging om vriendschappen te ontwikkelen met kinderen en jongeren met dezelfde achtergrond. Dus het is zeker aan te raden om als

docent actief in te zetten op het bevorderen van vriendschappen tussen kinderen die van elkaar verschillen in bijvoorbeeld achtergrond of religie. Daarbij kan de docent bijvoorbeeld de groepjes indelen en zorgen dat de groepjes 'divers' zijn. Vervolgens kan de docent een opdracht geven waarbij de leerlingen echt moeten samenwerken en dus afhankelijk van elkaar zijn om een goed resultaat te krijgen; bijvoorbeeld doordat ieder kind een stukje informatie heeft waarmee de opdracht samen opgelost kan worden.

2. Voor alle docenten is het raadzaam om gemeenschappelijke normen in de vorm van klasnormen te bedenken. Bijvoorbeeld: iedereen in de klas is welkom maar niet alle gedrag en of meningen zijn acceptabel en toegestaan. Vooral als het anderen uitsluit en of discrimineert. Spreek je als docent ook expliciet uit tegen uitsluiting en of discriminatie. Grijp ook altijd in bij uitingen van uitsluiting en of discriminatie in de klas en geef duidelijk aan dit niet te tolereren. Zo zet je een sociale norm neer.
3. Voor alle docenten is het aan te raden om niet leerlingen aan te spreken als een vertegenwoordiger van hun 'groep'. Bijvoorbeeld: 'In jouw cultuur is het toch zo...', 'bij jullie doen jullie dit toch zo...', 'in jouw (herkomst)land is dit toch normaal...' en 'zo doen jullie het thuis toch ook...'. Hoewel de intentie van de docent vaak goed is, kan het de leerling het gevoel geven als 'apart' of als 'anders' te worden weggezet. Daarbij ontnemt het de leerling de kans om zelf de eigen identiteit te bepalen en kan de leerling zich juist uitgesloten voelen.
4. Aandachtspunt om met docenten te bespreken is dat: 'baat het niet dan schaadt het wel' opgaat bij het verminderen van discriminatie. Sommige aanpakken kunnen ondanks goede bedoelingen discriminatie verergeren. Een idee is om docenten hier trainingen over te laten volgen bijvoorbeeld via [stichting School & Veiligheid](#). Dit kan ook aan te raden zijn omdat docenten zelf – net als ieder ander – ook (onbewuste) vooroordelen hebben. Bewustwording hiervan bij leerkrachten en docenten is nodig, maar vooral leren deze onder controle te krijgen, kan van belang zijn om te zorgen dat iedere leerling gelijke kansen krijgt in het onderwijs en zichzelf kan zijn.

Meer informatie

Meer tips over hoe je discriminatie kunt verminderen?

[Bekijk de tips voor het middelbaar- en beroepsonderwijs](#)

[Bekijk de tips voor basisscholen](#)

[Achtergrondinfo en stapels wetenschappelijke studies vind je in dit dossier](#)

Hanneke Felten, René Broekroelofs en Sahar Noor: onderzoekers bij Kennisplatform Integratie en Samenleving en bij Movisie

